

СЪЩЕСТВУВА ЛИ ОЩЕ ГЛАГОЛИЧЕСКИ ВЪПРОС В СЛАВЯНСКАТА ФИЛОЛОГИЯ

Емил ГЕОРГИЕВ, Sofija

Столетие и половина глаголическият въпрос заемаше централно място в славянската филология. Имената на цяла редица най-значителни слависти — Добровски, Шафарик, Копитар, Миклошич, Ягич, Лескин, Фортунатов, Лавров, Вондрак и мн. др. — са свързани с решението на този въпрос.

Глаголически въпрос съставяха следните проблеми:

1. Коя азбука е създал великият апостол на славяните Константин-Кирил — кирилицата или глаголицата?

Днес само малък брой слависти твърдят, че Константин-Кирил е създал кирилицата. Науката е в състояние да приведе убедителни аргументи, които сочат, че Константин-Кирил е създал глаголицата.

На първо място глаголическият характер на Кирило-Методиевата писменост разкрива анализът на знаците на двете славянски азбуки.

Докато т. нар. кирилица е възникнала в резултат на исторически процес и не е дело на едно лице, глаголицата сочи едноличен създател, надарен с инвенция, с чувство за стил и с таланта на забележителен филолог. Такъв е бил несъмнено великият славянски просветител и борец за по-висока славянска култура Константин Философ-Кирил.

Ако сравним глаголицата с кирилицата, ще разкрием следните положения:

Кирилицата дължи своя произход не на изкуството да се преправят букви от други азбуки, но се основава на заемането на готови чужди букви. Срещу това Константин-Кирил стилизира всяка буква, която включва в своята азбука (в това отношение

прави изключение само при Ш, знака на която запазва непроменен). Така например, когато създава своите букви въз основа на чужди първообрази, той ги снабдява все с едни и същи елементи. Сравни глаголическите букви Ѡ, Ѣ, Ѥ, Ѧ и т. н.: всички са получили кръгчета. Някои букви Кирил обръща наляво, така че те приличат на букви от ориенталските азбуки: Э, Ъ, Ә и т. н.

Оригиналността на глаголическото писмо е друг аргумент за тезата, че Константин-Кирил е негов създател.

Славянското глаголическо писмо възниква в епохата, когато в славянските земи се развива феодализмът. Средновековните феодални държави се стремят да се освободят от чуждото културно и политическо проникване. На стремежа към културна независимост на славяните отговаря Константин-Кирил със своето дело; с помощта на своя брат Методий той създава едно ново славянско писмо, при което очевидно се е стремил новите писмени знаци по възможност да отдалечи от гръцките, латинските и ориенталските букви, които са му послужили за образец. Съвсем съзнателно той е искал да създаде едно особено писмо за славяните.

В източниците за възникването на славянското писмо изрично се говори, че Константин-Кирил е създал една нова азбука. Например в »De conversione Bagoariorum et Carantanorum« се казва: »quidam Graecus, Methodius nomine, noviter inventis litteris...« За ново писмо може да бъде смятана само глаголицата, защото кирилицата до такава степен прилича на гръцката азбука, че старобългарските книжовници, на първо място авторът на Кириловото пространно житие, както и латинските духовници не биха изтъквали новостта на писмото, ако Кирил само беше пригледил славянската звукова система към знаците на гръцката азбука.

На второ място глаголическият характер на Кирило-Методиевата писменост става явен, когато проследим териториалното разпространение на глаголическите паметници. Ние ги намираме в областите, в които са работили Кирил и Методий и техните най-близки ученици.

Главната област на дейността на Кирил и Методий и на техните ученици е била Велика Моравия, която е обхващала части од днешна Моравия и Словакия. От тези области произхождат написаните с глаголическо писмо Пражки фрагменти (Пражки листи) и Киевски листи.

Дейността на Кирил и Методий и на техните ученици се е разпростряла и върху Хърватско. Кирило-Методиевото писмо и език биват приети от хърватската черква и се задържат в литературата до ново време. Употребяваните там черковни книги са написани с глаголица. И съдържанието им е такова, каквото е в познатите най-стари старобългарски книги. Очевидно те водят своето начало от преводите, разпространени от Кирил и Методий в Панония.

Трета значителна област, в която процъфтява глаголическата писменост, е тогавашна Югозападна България. Тук идат прогонените от Моравия ученици на Кирил и Методий Климент и Наум и основават т. нар. Охридска книжовна школа. Тази школа е била глаголическа. За това свидетелствуват паметници като Мариинското евангелие, Македонските глаголически листи, глаголическите букви по колоните на черквата в Наумовия манастир на брега на Охридското езеро и т. п.

В Източна България, Русия и Сърбия глаголицата не получава по-широко разпространение и скоро изпада в забрава. Книгите на Кирил, Методий и техните ученици е трябвало да бъдат транскрибирани с познатото там кирилско писмо. В областите, в които глаголицата е била изместена от кирилицата, възникват т. нар. палимпсести, какъвто е например Боянското евангелие. Тъй като материалът, на който в оная епоха се е писало, е бил рядък и скъп, понятно е защо се изтрива станалото неразбираемо глаголическо писмо, за да се пише върху пергамента кирилски текст.

При преписването на глаголическите паметници с кирилица книжовниците пропускат под влиянието на глаголическия текст отделни глаголически букви и думи и дори цели редове. Такива глаголически »пропуски« намираме например в известния ръкопис на новгородския поп Упир Лихий от XI в., в псалтири от XI—XII в., в ръкопис от XI в., съдържащ »слово« на Григори Богослов, и др.

В своя препис с глаголически остатъци Упир Лихий оставя бележка, че преписва »ис коуриловицѣ«. Тая бележка е извънредно ценна. Тя показва, че в XI в. думата »коуриловица«, т. е. Кирилово писмо, е означавала азбуката, която днес е позната с името глаголица. По тоя начин бележката потвърждава глаголическия характер на Кириловото писмо и на Кирило-Методиевата книжовна школа.

За глаголическия характер на Кирило-Методиевата книжовна школа говорят глаголическите следи в текстовете на самата тая школа, по-рано или по-късно преписани с кирилица.

Кирил, Методий и техните ученици са писали съчиненията си с глаголическото писмо. Когато глаголицата изпада в забравата, тези съчинения се разпространяват в кирилска транскрипция. Тъй като глаголическите първообрази най-вече са пропаднали, книжовното наследство на първите крупни славянски писатели е познато днес само по кирилски преписи. Ако проучим внимателно преписите, стигнали до нас, не без усилие ще открием в тях следи от глаголическите първообрази.

На първо място, следи от глаголица трябва да търсим в оригиналните произведения на Кирил и Методий.

Най-важно място между тях заемат първообразът на т. нар. Азбучна молитва и Прогласът към евангелието. В първото произведение Константин-Кирил се моли за славянско »слово«; второто представя един стихотворен предговор към славянския превод на евангелието, с който призовава славяните да слушат »писаното слово« на познат тям език.

Отдавна вече е посочено, че т. нар. Азбучна молитва е транскрипция от един глаголически първообраз. За това говори преди всичко нарушеният ред в акростиха. Тая транскрипция според мен е направена от Константин Преславски, Методиев ученик, когато идва в България и тук усвоява кирилското писмо. Тъй като той не е имал първообраза на молитвата, написал я е по памет и я е вложил в сборника пред т. нар. Учително евангелие, съставен в голяма степен с чужди текстове.

Надписът на преписа на Прогласа към евангелието, открит в Хлудовата библиотека, гласи: »Блаженаго оучителѣ нашего Константина философа слово«. В думата »блаженаго« срещахме глаголическо Е. Според мене надписът възхожда несъмнено към онова най-старо време, когато Константин Философ е можел да бъде наречен »наш учител« и »блажен«, дума, която се употребява за неотдавна починало лице. Към глаголически първообраз води и окончанието ъ във формата за родителен падеж *оучителѣ* вместо *оучителѣ*; с Ъ е транскрибирана глаголическата буква *ѡ*, която освен Ъ в глаголицата предава и *ѡ*.

Към най-важните оригинални произведения на Кирило-Методиевата книжовна школа спадат Пространните жития на великите славянски просветители, т. нар. Панонски легенди. При

основното изследване на техния текст, писан с кирилско писмо в стигналите до нас преписи, можем да открием следи от глаголически първообраз.

Като сигурна следа от глаголически първообраз на Житията например трябва да се тълкува онова противоречие в Методиевото Панонско житие, което се състои в това, че във вестта за времетраенето на превеждането на Библията от Методий броят на употребените месеци се определи на 6, а същевременно се посочват месеците от март до края на октомври, т. е. не 6, а 8 месеца. Противоречието може да бъде изтълкувано, ако се приеме, че е станало, когато текстът на Житието е бил транскрибиран от глаголическия първообраз с кирилица. При транскрибирането именно книжовникът е заменил механически знака »ѡѣло«, който в глаголицата има числена стойност 8, с кирилския знак »ѡѣло«, който означава 6. Той не забелязва, че по тоя начин внася в текста противоречие с приведените месеци от март до края на октомври. Неговата грешка по-късните преписвачи механично повтарят и с нея достигат до нас текстовете на Житието. За филолога тая грешка е посочване за глаголическия първообраз на паметника.

И езиковият анализ на кирилските и глаголическите паметници свидетелствува за възникването на глаголицата като Кирилово дело. В най-старите глаголически паметници се срещат често моравизми, които сочат, че тъкмо това писмо е било в употреба във Велика Моравия.

Явява се въпросът: защо т. нар. кирилица, която не е дело на Кирил, носи неговото име?

Не ще съмнение, мълвата, че Константин-Кирил е създал славянската азбука, се е разнесла бързо по славянския свят. Чул за факта на създаването на славянско писмо от Кирил, славянският свят му е приписал писмото, което е употребявал и което, създадено в резултат на исторически процес, не е било свързано с името на един създател.

2. Втора, много оспорвана проблема, която създаваше глаголическия въпрос, бе проблемата за произхода на глаголицата.

Произходът на глаголицата бе търсен в различни азбуки и писмености: в руническото писмо, в различни азбуки на Ориента, в староалбанското писмо, което изобщо не е съществувало, в латинската азбука, в гръцкото курсивно или минускулно писмо.

Глаголицата не е азбука, чиито букви са били преправяни от буквите на някоя ориенталска или европейска азбука. Както още Миклошич бе отбелязал, трудно е да се повярва, че създателят на глаголицата е подбирал за своята азбука отделни знаци от палмирската, самаританската, еврейската, куфическата, етиопската, арамейската, арменската, гръцката, латинската и други азбуки. Но буквите на глаголицата не са произлезли от буквите и само на една азбука — гръцката, било чрез стилизация или комбинация от букви. Особено последната теория се нуждае от опровержение, защото — най-вече поради авторитета на Ягич — тя получи грамадно разпространение.

Преди всичко, ако приемем мнението на Тайлор-Ягич-Лескин за произход на глаголицата от гръцкото минускулно писмо, ние ще влезем в едно основно противоречие с източниците, които сочат Кирил за създател на славянска азбука, защото обяснението, което предлагат таблици като дадените в съчиненията на Тайлор, Ягич и др., е обяснение за постепенен произход на глаголическите букви от гръцките, а не обяснение, което държи за създаването на глаголицата от едно лице. И действително Ягич стигна дотам да нарича създателя на глаголицата, т. е. Кирил, не неин създател, а неин организатор.

Второ, източниците говорят, че Кирил е създал нова азбука, а не е преправял някаква чужда азбука за нуждата на славяните от писмо. Както още Шафарик бе изтъкнал, когато съвременниците на Кирил говорят — и то понякога за да го укорят, че е създал ново писмо, сам Кирил никога нищо не възразява срещу това. Така в спора във Венеция, когато срещу Кирил биват изречени думите: »Човече, кажи ни как ти си сътворил сега на словените книги (букви) и ги учиш на тях, които никой по-рано не е изнамерил, нито някой от апостолите, нито римският папа, нито богословът Григорий, нито Йероним, нито Августин?«, Кирил не се брани с обстоятелството, че неговото писмо съвсем не е ново, а е само преработка на гръцкото писмо. В Залцбургския меморандум от 871 г. четем, че в Панония се появил Методий и с новоизобретени славянски букви — »*noviter inventis sclavinis litteris*« — изгонил латинската реч. В писмото на папа Йоан VIII от 880 г. до Светополк четем: »*Litteras denique Sclavicas a Constantino quondam philosopho repertas . . . , jure laudamus.*« Ако Кириловото писмо беше от явен гръцки произход, авторът на Меморандума не би го нарекъл ново, а Йоан VIII не би употребил думата *repertas*.

Една от най-слабите страни на теорията Тайлор-Ягич представя извеждането на различни глаголически букви от комбинации на произволно взети гръцки букви. Обяснението на глаг. Ψ от $\mu\beta$, на Φ от $\vartheta\theta$, на Θ от $\tau\sigma$, на Π от $\sigma\sigma$ и пр. и пр. е съвършено неубедително. Тайлор, Ягич и последователите им допускат у Кирил такива езикови възгледи, каквито са немислими и у най-големия филолог на IX в. Трябва също да се вземе под внимание и фактът, че гърците, учители на славяните, както и самите славяни през IX в. вече са се придържали о известна система при предаване на славянските звукове с гръцки букви и че те доста последователно предавали звука б с B (Βούλαρος, Βορίσης), ж с Z ($\text{ζουπάνος} = \text{жупан}$), ц и ч с $T Z$ ($\text{Κοτζίλης} = \text{Коцьль}$), ш с Σ ($\text{Βουσεγραδέ} = \text{Вышеградъ}$).

Ако разгледаме поотделно предложените от Тайлор и Ягич комбинации за обяснение на глаголическите букви, веднага ще видим несъстоятелността на разглежданата теория. Например буквата Π се извежда от двойна сигма. Тъй като в глаголицата преобладават окръглените форми и тъй като гръцкото начертание, от което се изхожда, има също окръглена форма, как да обясним факта, че глаголическата буква Π по изключение е добила ъглести форми? Ягич извежда глаголическия знак Φ от гръцката лигатура за OV ; като оставим настрана формалните трудности при това извеждане, как да обясним факта, че гръцкият белег за ou -звук е зает да бележи в глаголическото писмо V (ижица)-звук? И пр. и пр.

Между глаголическите букви и гръцките минускулни и курсивни букви не съществува онова подобие, което откриват Тайлор, Ягич, Лескин и пр. Специалистът по гръцка палеография Гардтхаузен, напечатал статия за гръцкото писмо в същия том на Славянската енциклопедия, където е поместена статията на Ягич за глаголическото писмо, се изказва доста скептично за минускулната теория. За теорията Тайлор-Ягич обаче написа унищожителна статия А. Ралфс (в немското Списание за сравнително езикознание, 1913 г.). Ралфс изнесе, че Тайлор и Ягич оперират с различни извори: Тайлор — с гръцкото курсивно писмо от VI—VII в., а Ягич — с гръцкото минускулно писмо от IX—X в., поради което формите на буквите у Тайлор и Ягич са съвършено различни. Ралфс, сравнявайки буквите в таблиците на Тайлор с буквите на един от паметниците, от които той е събирал своите курсивни форми, отрича всякакво подобие на извлечените

оттук букви с буквите на оригинала. Ралфс проверява и друг извор, от който Тайлор е вземал своите форми, и посочва, че наистина е открил много букви, влезли в Тайлоровата таблица оттук, но Тайлор не се е ограничил на паметници от VI—VII в., а е събирал своите форми на буквите от паметници, принадлежащи на най-различни векове и съдържащи най-различни типове курсив, изобщо събирал букви, каквито най-добре подхождали за неговата теза. Заключениеето на Ралфс е, че такова гръцко писмо, каквото Тайлор дава, съвсем не е имало.

Ягичевите таблици според Ралфс били по-добри, но и в тях се намирали случаи, подобни на гореизнесените. Например кръгчето на глаг. **Ѹ**, за което говори Ягич (кръгчето тук играе главна роля), Ралфс никъде не намерил, макар и да разгледал много гръцки ръкописи от IX—X в. При най-малкото сравнение на глаголическото писмо с минускулното всяко подобие помежду им се разсипвало на прах. Заключениеето на Ралфс е: »Произходът на глаголическото писмо от гръцкото минускулно писмо не само не е доказано, но то ми се струва съвсем изключено.«

Ив. Огиенко, в книгата си »Възникване на азбуката и литературната реч у славяните«, разказва, че напразно дирил прилика между глаголицата и гръцкото курсивно или минускулно писмо. Той пише: »За да се убедя в правдивостта или неправдивостта на теорията на Тайлор-Ягич за скорописно-минускулен произход на глаголицата, аз проучих грижливо гръцкото скорописно, а особено минускулно писмо от разни векове, главно от VIII—IX в., търсейки в тях източници за нашата глаголица. Но моите търсения бяха напразни: никакви глаголически първообразци в гръцкото писмо аз не намерих и се убедих, че там ги няма.« И малко по-нататък: »Сред всички най-стари глаголически паметници от IX—X в. аз не намирам нито един, който да има писмо, макар и малко подобно на минускулното.«

Изнесените мнения не обясняват произхода на глаголицата. Причината за това трябва да дирим в положението, че обяснението на глаголицата се поставя на една погрешна основа. Именно като се знае, че гръцката азбука е произлязла от финикийската, етруската — от гръцката, латинската — от етруската и гръцката, немската готическа — от латинската, старобългарската кирилска — от гръцката, дири се подобен произход и за глаголицата. Но случаят с произхода на глаголицата не е аналогичен. Докато посочените азбуки са възникнали постепенно, чрез пригаждане на

чуждите белези към домашните звукове, чрез постепенно усъвършенствуване на заетите белези, за да означат звуковете на новия език, глаголицата е дело на еднолично вдъхновение.

Ако се излезе от принципа, че глаголицата е плод от творчески акт на отделно лице, т. е. на Кирил, проблемата се решава. В миналото бе пренебрегнат фактът, че делото на Кирил и Методий се е явило в резултат на значителни борби и стремежи. Между тях предно място заемат усилията на славяните да се обособят със своя писменост и култура. Оттук произхожда характерът на Кириловото писмо — глаголицата. Тя не е нито латинско, нито гръцко, нито какво да е друго писмо, но е ново писмо, създадено за славяните.

Смятам, че нашата изследователска работа върху произхода на глаголицата може да завърши тук. Но тя може и да бъде продължена, като се проучи онзи творчески акт, плод на който са начертанията на отделните букви, дуктусът на азбуката, числените стойности на буквите и т. п. Предприемем ли такава изследване, не бива да изпускаме из пред вид нито за момент, че изследваме един творчески акт. Тоя творчески акт трябва да бъде поставен в центъра на нашето изследване, към него трябва на пристъпим от позициите на психологията на творчеството, с методите на наблюдението и експеримента.

Съставянето на една азбука подлежи на наблюдение и експеримент — трябва да се тръгне именно по тоя път. Като се знае, че глаголицата е дело на едно лице, на Константин-Кирил, трябва да се издирят за сравнение подобни създавания на азбуки за други езици. Наблюденията на сходни случаи — създаване на азбуки за народи без писменост, както и експериментът ще поставят разглеждания въпрос в съвсем нова светлина. И ще покажат, че Кирил не е сътворил своите букви, като е имал пред вид буквите на една определена азбука. Наблюденията и експериментът ще ни дадат възможност да разкрием силата на индивидуалното творчество на Кирил. Тая сила не изключва и влияния од буквите на онези азбуки, които създателят на глаголицата е познавал. Много прилики обаче ще се окажат случайни. Защото създателят на азбука разполага с ограничен кръг елементи — кръгчета, чертички, скобки, с които би могъл да изгради своите букви, така че повторенията са неизбежни. Въпреки че ще отчетем влияния, както и реминисценции, ще трябва да признаем Кириловата азбука като цяло за оригинално дело.

3. Отношението между глаголицата и кирилицата е третата проблема, дискусията по която създаваше глаголическия въпрос.

Тая проблема изникна във връзка с въпроса коя от двете старобългарски азбуки е създал Кирил. Но тя може да бъде поставена и без оглед на разискването и решението на тоя въпрос.

Отношението между двете азбуки става веднага явно, когато сравним едната азбука с другата като цяло или когато сравним съответните букви помежду им. Това сравнение разкрива кирилицата като източник за глаголицата.

Сравнението разкрива най-напред връзка между двете азбуки. Важна за отбелязване е приликата между онези букви, които изписват славянски звукове, непознати на гръцкото звукословие. Приликата не е случайна и поставя въпроса, буквите на коя от двете азбуки са първични.

Ако кирилицата беше азбука, изградена върху гръцката азбука и глаголицата, както смятат привържениците на теорията за приоритет на глаголицата, как да се обясни фактът, че създателят на кирилицата е взел в готов вид, без да ги промени ни най-малко, всички букви на гръцката азбука, докато за означаването на онези звукове, които не са присъщи на гръцкия език и за които гръцкото писмо няма букви, се е обърнал към друг източник — глаголицата — по съвсем друг начин: не ги е заел **наготово от глаголицата**, а ги е променил значително; непроменена оставя само една буква (Ш). Та нали »свет човек«, както се изразява Черноризец Храбър, е създал буквите на новата славянска азбука? Каква нужда е извикала тоя светотатствен произвол с Кириловото наследство?

Ако предположим, че създателят на глаголицата е използвал за своята азбука кирилицата, всичко става ясно и лесно обяснимо: докато гръцката буква А е дала кирилската А, гръцката Б — кирилските Б и В, гръцката Г — кирилската Г, еврейската буква Ш — кирилската Ш, еврейската буква Ц — кирилската буква Ц, в глаголицата буквите, взети от други азбуки, са в по-голяма или по-малка степен преобразени. Ясно е, че глаголическите букви са преправени от кирилските, а не кирилските — от глаголическите, ако създателят на кирилицата не владее изкуството да преправя букви, както го владее създателят на глаголицата.

Сравнението на отделните зависими една от друга кирилски и глаголически букви показва веднага, че кирилските са първични. Например една от друга са произлезли кирилската буква Ч и глаголическата Ч. Първоначалният знак представя лигатура от буквите Ш и Т (написани едната над другата). Такава лигатура представя кирилската буква. Глаголическата буква не представя лигатура, защото глаголическата буква Т се пише не с една, а с две петлици: $\sigma\sigma$. Глаголическата буква представя стилизация: $\Psi > \Psi$, получава петлица в стила на другите глаголически букви (сравни $\Psi, \varphi, \delta, \sigma, \psi, \varphi, \rho$ и др.) Зависими една от друга са буквите Ч и Ч. Коя е първична? Произходът на кирилската буква Ч е ясен; това е буква, заета от еврейската азбука (гръцкото звукословие не познава предавания с нея звук). Отново става явно, че глаголическата буква представя стилизация на кирилската — пак в духа на глаголическия буквен стил. За по-ранна кирилска буква говори белегът Ю, глаголически Р. Произходът на кирилската буква е ясен: йотация (И) + ОУ, със занемаряване втората част на буквата (това посочи още Йосиф Добровски). В глаголическата буква няма нито йотация (И се предава с Ψ или δ), нито съставка ОУ (ОУ се предава с белега $\rho\rho$); йотовано ОУ би трябвало да се напише $\Psi\rho\rho$.

Отношението между двете азбуки се изяснява не само от наличните прилики, но и от наличните различия. Двете азбуки имат преди всичко различен произход. Видяхме, че едната, глаголицата, е плод на еднолично вдъхновение. Кирилицата е възникнала в резултат на исторически процес. Историческият процес предхожда едноличното вдъхновение. За това свидетелства Черноризец Храбър. Той започва значително време, преди Константин-Кирил да се намеси в него — със създаването на ново славянско общество, което е почувствувало и нуждата от Кириловата дейност.

За всеки филолог, мисля, е ясно, че кирилицата е възникнала в резултат на исторически процес. Известно е, че когато един народ с по-ниска култура заживее в съседство с друг народ, който обладава по-висока култура, по-малко културният народ започва да абсорбира културата на съседния народ. И ако последният има писмо, по-малко културният народ го възприема, ползувайки се не само от писмото, но и от езика на чуждия народ, за да пише, а после приспособява чуждото писмо към особеностите на своя език. Така е било и у финикийци, и у гърци, и у римляни, и у

германци, французи, англичани, така ще е било несъмнено и у славяните, които от VI в. нататък заживяват в тесен контакт с византийската култура, а по-късно и с римо-латинската. Ако славяните приспособяват към своята реч латинското писмо по-късно, те по-рано приспособяват към нея гръцкото писмо, създавайки от него в резултат на исторически прогрес т. нар. кирилица.

Възникването на кирилицата в резултат на исторически процес се сочи от онези общи закономерности, които наблюдаваме при всички случаи на постепенно възникващи писмености у народите. Например случаите с произхода на Б и В от гръцката б е т а (Β) или на А и ѡ, произлезли от гръцката а л ф а (Α), или на Ц и Ч, произлезли от еврейското ца де, имат аналогични случаи в разграничението на Ъ и V или на I и J в западно-европейските азбуки.

Възникването на кирилицата в резултат на исторически процес започва с употребата на гръцкото писмо »без устроение«; за тая първа фаза говори добре Черноризец Храбър. За нея свидетелствуват и цифровите значения на буквите. В означението на цифрите с букви кирилицата следва робски своя гръцки първообраз. Новите букви за славянските звукове Б, Ж, Ц и т. н. нямат цифрово значение (освен ѡ = 900, получила значението на сходната с нея гръцка с а м п а). Срещу това цифровото значение на буквите в глаголицата говори за »устройство« от едно лице.

За да е бил в състояние да използва кирилицата при създаването на глаголицата, Кирил вече е трябвало да разполага с »устроените« кирилски букви. Защо трябва да смятаме че процесът на славянизиранието на гръцката азбука, т. е. на възникването на кирилицата, е бил завършен, когато Константин-Кирил пристъпва към създаването на глаголицата? Към такова заключение ни води подреждането на буквите в азбуката. Откъде накъде например в глаголицата буквата ѣ втора буква в азбуката, ще стои до буквата Ѱ, трета буква в азбуката? Двете глаголически букви тъй малко си приличат! Но в кирилицата Б и В са разновидности на една и съща буква (на гръцката буква б е т а, която се е чела в, но в известни положения и б и се е пишела като Б и като В) и следователно естествено е да стоят едната до другата (както в латинската U, V, W; I, J).

В наше време разполагаме с един съществен аргумент за ранния произход на кирилицата: откриването на все нови и нови кирилски (изключително кирилски) надписи от най-ранната епоха

на българската и славянска писменост. Тези надписи: Преславските надписи на Кръглата черква в българската столица, Добруджанският надпис от 943 г., надписът на Чъргубиля Мостич от същото време, Гнездовският надпис, Йоан-Владиславовият надпис и др. утвърждават здравата кирилска традиция в едно ранно време.

4. Напоследък българските слависти поставиха в цялата и острота проблемата: кога Константин-Кирил пристъпва за пръв път към създаването на славянско писмо — непосредствено преди да се отправя за моравската мисия или преди това, за дейност сред славяните, които са населявали отчасти и родния му град?

Решението на проблемата се съдържа в два паметника: Сказанието за буквите на Черноризец Храбър и Краткото житие на Кирил.

Черноризец Храбър съобщава годината, в която Константин-Кирил е създал своята азбука: 6363 от сътворението на света. Като се извади коефициентът на обикновеното византийско летоброение — 5508 — получаваме годината по нашата ера 855. За моравската мисия Константин-Кирил се отправя в 862/863 год. Годината 855 сочи една по-ранна дейност на Кирил като славянски просветител.

За да се постави годината, съобщена от Храбър, във връзка с моравската мисия, бе предложено и напоследък отново защитено нейното изчисление по т. нар. александрийско летоброение. Изчислена с коефициента на това летоброение тя се натъкмява към моравската мисия. От различни руски и някои български източници действително могат да бъдат събрани календарни означения по александрийското летоброение, което отделя новата ера с 5500 години от сътворението на света, те обаче не доказват нищо. Срещу тези означения, преминали в славянската книжнина с различни чужди съчинения, стоят непоклатими оригиналите български паметници, произхождащи от канцеларията на съвременните български владетели Борис и Симеон и от съвременните български писатели, сподвижници на Черноризец Храбър, с календарни означения по обикновеното цариградско летоброение, отделящо новата ера с 5508 години от сътворението.

В надписите, оставени от Борис и Симеон, е употребено онова летоброение, което, приложено към годината у Черноризец Храбър, я определя на 855 от н. е. Например познатият надпис на княз Борис за покръстването на българите съобщава годината на събитието — 6374 от сътворението на света, на която съответствува 866 година от н. е. (т. е. коефициентът е 5508). Царсимеоновите стълпове при Солун от 904 г. отбелязват годината на тяхното поставяне с 6412 от сътворението (коефициент: 5508). Тодор Доксов, братовчед на цар Симеон, съобщава годината на смъртта на княз Борис — 6415 от сътворението, 907 по н. е. (коефициент: 5508). Климент Охридски съобщава в своето Похвално слово за Кирил годината на Кириловата смърт — 6377 от сътворението, която съответствува на 869 г. от н. е. (коефициент: 5508). Краткото житие на Кирил съобщава същата година — 6377 от сътворението, 869 от н. е. Надгробният надпис на Климент отбелязва годината на смъртта му, 916, с 6424 от сътворението (коефициент: 5508). Цар Самуил продължава същата традиция: в неговия познат надпис от 993 г. дадената година от сътворението е 6501 (коефициент: 5508).

Летоброението, употребено от Черноризец Храбър, не може да бъде в разрез с летоброението, употребявано от посочените дейци — автори на надписи и книжовници. Дадената в »Сказанието« година съответствува на 855 по нашето летоброение и свидетелствува за едно ранно създаване на писмото и книгата от Кирил, за тяхното създаване без оглед на великоморавската мисия.

Краткото Кирилово житие говори категорично за дейност на Кирил сред родните славяни. Според тоя паметник доста време преди моравската мисия Кирил отива в областта на река Брегалница, където кръщава голям брой славяни и им написва »книги« на техен език. Текстът, който ни интересува, гласи: »След това отиде на р. Брегалница и намери от славянското племе няколко кръстени. И колкото намери некръстени, той ги кръсти и приведе в православната вяра. И им написа книги на славянски език. И тези, които обърна в християнската вяра, бяха 54000.«

Съобщението на Краткото Кирилово житие се посреща със съобщението на Храбър за времето, по което Кирил създаде славянската азбука: значително време преди моравската мисия. Житието обаче ни разкрива подробности: къде, при какви обстоятелства и за кого Кирил е създаде славянска азбука.

Брегалница е река в Македония, протича през Щипското поле и се влива във Вардар над Градско. При Борис нейната долина вече е била във владение на българите; областта на юг обаче, по течението на р. Струма е била под византийска власт. Кирил ще е преминал границата и ще се е озовал на българска територия. Около 855 г. Борис още не е приел християнството и следователно Кирил ще е можел да срещне голям брой непокръстени славяни. На територията под гръцка власт славяните вече ще са били кръстени.

Явява се въпросът: каква е стойността на Краткото Кирилово житие като исторически извор?

Краткото Кирилово житие представя една съкратена редакция на Пространното Кирилово житие. В средновековната литературна практика не е прието краткото житие да повтаря в съкратен вид пространното. Съкратена редакция в такъв вид, какъвто представя Краткото Кирилово житие, е можел да създаде само авторът на Пространното Кирилово житие. Ако Краткото житие на Кирил е възникнало в средата на българските славяни, което се сочи от съобщението за българския произход на Кирил, то е могло да излезе само изпод перото на дошлия в тая среда Климент Охридски, който е участвувал в написването на Пространното Кирилово житие, възникнало още на великоморавска територия. Понеже Климент е написал Краткото житие, когато е дошъл в България, той е трябвало да добави някои факти, свързващи личността и дейността на Кирил с българските славяни. Такъв факт е съобщението за неговия български произход.

Краткото житие на Кирил е възникнало в Охридската школа на Климент. В тая школа възникват и други подобни жития: Краткото житие на Методий, писано от пряк ученик на Методий, какъвто е бил пак Климент; Житие на Климент, послужило за основа на Пространното Климентово житие от Теофилакт Охридски; Житие на Наум. Четирите жития образуват един цикъл, тясно свързан и по съдържание, и по форма, и по обрати на речта. Основател на жанра в младата българска литература и начинател на житийния цикъл несъмнено е Климент. Той въвежда житийния жанр между своите ученици в Охрид с Житията на своите велики учители. За Кирил написва и Похвално слово. Знае се, че похвално слово за светец написва — за да бъде произнесено в черква — онзи, който написва и житие на светеца.

Един достоверен латински паметник (Писмото на Анастасий Библиотекар до Гаудерих Велетрийски) съобщава, че Константин-Кирил премълчавал в своите писания името си. Верен ученик на Кирил, Климент също премълчава своето име. В Краткото Кирилово житие са изброени имената на най-близките ученици на Кирил: Горазд, Сава, Ангелари и Наум. Отсъства само името на Климент. Климент обаче не отсъства съвсем от окръжението на Кирил, той присъства между учениците, наименован като »велики епископ«, какъвто е бил, когато е писал Житието.

Краткото Кирилово житие е определяно като късен паметник затова защото съобщава, че Кирил бил родом българин. Това съобщение обаче не е в противоречие с историческите факти. По времето, когато Климент работи в Охридския край на тогавашната българска държава, се формира българската народност и думата »българи« започва да измества думата »славяни«. Изразът »родом българин« в Житието може да се чете »родом славянин«. Климент, сътрудник на българските владатели Борис и Симеон, участник в техните усилия да изградят голяма, здрава и културна българска държава, съзнателно употребява думата »българин«. Нека припомним, че тая дума присъства и в неговото Житие, написано от негов ученик и преработено от Теофилакт Охридски. В Житието му например се казва: »Климент даде на нас българите всичко, което се отнася до черквата и с което се прославя паметта на бога и на светиите и чрез което се трогват душите.«

5. В т. нар. глаголически въпрос се включва най-сетне още една съществена проблема: за кой славянски език е създадена глаголическата азбука?

Още Добровски в »*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*« от 1822 г. поставя въпроса за родината на Кирило-Методиевия език. Изхождайки от Климентовото житие, той сочи България като негова родина.

Мнението, че родината на Кирило-Методиевия език е България, подкрепя Востоков, който открива назализма в тоя език. Към средата на 20-те години на XIX в. той пише на Добровски, че славяните, за които са създадени буквите ѡ и ѡ̆, т. е. белезите за носовите гласни, ще са били българите, у които и в ново време съществували следи от назализъм.

За изясняването на въпроса за характера и родината на Кирило-Методиевия език допринася много П. Й. Шафарик. В »Славянски старини« (от 1837 г.), говорейки за »българските славяни«, той не пропуска да изтъкне, че езикът на разглежданите, определени като български, славяни Константин-Кирил и Методий въздигат в най-ранен славянски литературен език.

Истината за старобългарския език трябваше да влезе в борба с теорията за панонски-старословенски произход на Кирило-Методиевите паметници. Йерней Копитар изгражда »карантанска« теория върху няколко думи в най-старите славянски текстове от западен произход. Тия думи обаче са могли да влязат в Кирило-Методиевия език, когато Кирил и Методий работят сред славяните на запад. Миклошич изхожда от това, че в някогашна Панония се включвала и Моравия и че »словенското племе« живеело не само на десния, но и на левия бряг на Дунава.

Решителни доводи в полза на старобългарския характер на Кирило-Методиевия език дава Ягич в известния труд »Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache« от 1913 г. и неговият ученик Облак, който отива в Македония да се увери на самото място и да събере материал за старобългарския характер на Кирило-Методиевия език.

Лескин, автор на популярното ръководство за изучаването на старобългарския език »Handbuch der altbulgarischen Sprache« и на популярната граматика на старобългарския език »Grammatik der altbulgarischen Sprache«, дори със самите заглавия на своите книги подпомага да се наложи правилното мнение за старобългарския характер на Кирило-Методиевия език.

Българският характер на Кирило-Методиевия език бе разкрит въз основа на следните най-важни негови особености:

Само в българския език праславянските групи TJ и DJ са се развили в ŠT и ŽD (щ и жд): бълг. свѣща, межда; руски свеча, межа; сръбско-хърватски свећа, међа, словенски sveča, meja, чешки svíce, meže; полски świeca, miedza.

Старите глаголически паметници притежават срещу двата кирилски знака ѣ и ѡ една буква — Ѧ . Ясно е, че Кирил и Методий са писали на такъв диалект, който не прави разлика между звуковете ѣ и ѡ . Като такъв диалект бе посочен българският диалект между Солун и Цариград.

Употребата на двата ера, Ъ и Ь, в най-старите глаголически паметници като Зографското евангелие, където е спазена закономерността на твърда и мека сричка, характерна за български говори, е друг довод за старобългарския характер на Кирило-Методиевата писменост.

Българският език имал носови гласни: ѡ и ѡ̆; носовият призвук по-късно изчезнал, но в българските говори в Солунско и Костурско се запазил.

Като свидетелство за българския характер на езика на Кирило-Методиевите текстове се изтъкнаха по-нататък наличието на звука S (Ѣ), глаголическата буква Ѡ, предаваща преди всичко южнославянски звук, Л лабиално, развитието на групите *tort, *tolt и *ort, *olt и др.

Морфологията на Кирило-Методиевия език също бе разкрита като присъща на българския език. Доказателства: употребата на сложните прилагателни форми, образуването на някои глаголни форми, включително и причастни форми, и т. п. Например посочи се, че образуването на бъдеще време с $\chi \diamond \psi \text{ ѡ}$ имало своя наследник в новобългарското бъдеще време, образувано с *ще, ща*, докато в другите славянски езици сложното бъдеще време се образувало с наследника на праслав. в ѡ д ѡ̆. Посочи се разлагането на инфинитивната форма в *да* и вербум финитум, което се развива напълно в новобългарски език. Изобщо новобългарските форми на думите водели исторически към формите на думите, които срещаме в паметниците на най-ранната славянска писменост.

Измежду синтактичните особености на най-ранния славянски книжовен език тук се посочи употребата на дателен притежателен вместо родителен за притежание. Това е една особеност, която е намерила голямо развитие в българския език.

Основният речников фонд на Кирило-Методиевия език се разкриваше с оглед да се покаже еднаквост или предшествуващ етап в развитието на основния речников фонд на българския език. Тук се вземаха под внимание общността на думи и изрази в текстовете на Кирило-Методиевата школа и в българския език, лексикалните варианти, словообразуването, смисловите отсенки на паметниците на Кирило-Методиевата писменост и в българския език. Освен всичко това многото гръцки заемки в паметниците също се сочеха като свидетелство, че употребеният в тях литературен език е възникнал в българските земи, съседстващи със земите на Византия или влизащи дори с нея.

Приведените доказателства наложиха схващането, че създаденият от Кирил и Методий славянски литературен език е несъмнено старобългарски език. Това днес приемат почти всички филолози. Ако обаче този език е старобългарски, назоваването му с други имена — старославянски или старочерковнославянски — не е правилно. Езикът на паметниците от епохата е жив, говорим език и е редно той да бъде назоваван с народното му име. Названието »старославянски« не е подходящо, защото е неопределено: този език не е старославянски изобретение, той е твърде диференциран като отделен славянски език. Това название може да създаде погрешната представа, че се отнася на някакъв общ на всички славянски народи език. Означението на езика на Кирило-Методиевите паметници като старочерковнославянски език е също неподходящо. Това не е никакъв изкуствен език, създаден за черквата, това е езикът на един народ. Освен това като книжовен език не е бил употребяван само за черковни нужди.

Само названието старобългарски език отговоря на същността и характера на първия славянски литературен език. Не бива да се изпуска из предвид, че всички езици се назовават с име, производно от името на народите, които ги употребяват.

В заключение трябва да се каже:

Т. нар. глаголически въпрос в една или друга форма все още съществува. Обаче по всяка негова проблема могат да бъдат приведени достатъчно факти и изобщо доказателствен материал за неговото преодоляване и ликвидиране.